

9. Yaschke G. Azərbaycan hakkında almanca neşriyatdan // Azərbaycan yurt bilgisi, 1934, № 25, s. 27-31
10. O. Chatskaya. Quatraines populaires de L'Azerbaïdjan // Journal Asiatique, 1928, № 2, p. 228-265
11. Caferoğlu A. O. Chatskaya. Quatraines populaires de L'Azerbaïdjan // Azərbaycan Yurt Bilgisi, 1932, № 11, p. 48
12. Ibid.
13. Djaferoğlu A. 75 Azärbajġanische Lieder "Bayaty" in der Mundart von Ğängä nebst einer sprachlichen Erklärung. Berlin: 1930, 49 S.
14. Hacıbəyli Ü. Azərbaycan musiqi həyatına bir nəzər // Maarif və mədəniyyət, 1926, № 1, s. 27-30
15. Hacıbəyov Ü. Azərbaycan musiqi həyatına bir nəzər / Əsərləri: 10 cildə, II c., Bakı: Azərbaycan SSR EA Nəşriyyatı, 1965, s. 215-225
16. Djaferoğlu A. 75 Azärbajġanische Lieder "Bayaty" in der Mundart von Ğängä nebst einer sprachlichen Erklärung. Berlin: 1930, 49 S.
17. Ibid.
18. Ibid.
19. Кочарли Ф. Песни саячы / Сборник материалов для описания местностей и племён Кавказа. Тбилиси: 1910, с. 24-32
20. Köçərli F. Balalara hədiyyə. Bakı: 1912, s. 91-99
21. Caferoğlu A. La Canzone del "Sayagi" nella letteratura popolare dell' Azerbaïdjan / Annali del Regio Istituto Superiore Orientale di Napoli. IX (Dicembre 1936-XV), 25 p.
22. Köçərli F. Seçilmiş əsərləri. Bakı: Elm, 1963, 340 s.
23. Caferoğlu A. Vestiges de moeurs nationales et linguistiques dans notre folklore. "Ankara" jour., İstanboul, 1941, 22 mai; 29 mai
24. Caferoğlu A. Vestiges de moeurs nationales et linguistiques dans notre folklore. "Ankara" jour., İstanboul, 1941, 29 mai

УДК 821.162.1(477.83) «20»

Мацькович М.Р.
(Київ, Україна)

РОЛЬ БІОГРАФІЧНИХ ЕЛЕМЕНТІВ У ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ АНДЖЕЯ КУСЬНЕВИЧА

Стаття розкриває значення автобіографічного досвіду у творчості Анджея Кусьневича, якого критики літератури традиційно відносять до письменників так званої «повоєнної літератури Кресів». Дана розвідка вказує на важливість «біографічного критерію» для інтерпретації лише деяких творів згаданого автора.

Ключові слова: біографічний критерій, таратор, повоєнна література, Креси.

Статья раскрывает значение автобиографического опыта в творчестве Анджея Кусьневича, которого критики литературы традиционно относят к писателям так называемой «послевоенной литературы Кресов». Данная статья указывает на важность «биографического критерия» для интерпретации лишь некоторых произведений упомянутого автора.

Ключевые слова: биографический критерий, рассказчик, послевоенная литература, «Кресы».

The article reveals the meaning of autobiographic experience in works by A. Kusiewicz, which critics traditionally refer to “post war literature of Kresy”. This investigation emphasizes the importance of “biographic criteria” in interpretation of only few works by this author.

Keywords: biographical criterion, narrator, the post-war literature, «Cresy».

Творчість Анджея Кусьневича займає значну частину польської літератури ХХ століття. Одинадцять повістей, збірка літературних нарисів та чотири поетичні томи – вказує на неабиякий різносторонній талант. Спільною темою, яка наскрізно видніється у всій творчості А. Кусьневича – біографічні елементи, які майстерно завуальовані в різних образах та символах.

Різносторонність проблематики повістей неодноразово змушувала дослідників творчості А.Кусьневича шукати певні шляхикатегорій інтерпретації, які б давали їй цілісне відображення. Серед найвідоміших польських дослідників-критиків, яких зацікавили проблеми, що порушувались у повістях зрілого письменника – Казімеж Вика, Генрик Береза, Єжи Квятковскі, Лешек Бугайскі, Єжи Яжембскі, Анджей Менцвель, Гелена Заворска, Владзімеж Мацьонг, Ришард Матушевскі, Анна Насіловска, Ян Блоньскі. Серед вітчизняних науковців, творчість Анджея Кусьневича досліджували Тетяна Довжок, Олександр Сухомлинов, Ростислав Радишевський.

Дехто з критиків літератури залучає твори А.Кусьневича до тематики необароко, називає їх пророчими. Це по суті суперечить з проблематикою, яка зустрічається на сторінках його повістей. Тут яскраво видніються теми пов’язані з важливими у ХХ столітті та актуальними до сьогодення дня – неоднозначність історії, значимість людини, суспільні та етнічні конфлікти поколінь, механізми дії та причини популярності різноманітних ідеологій. Таке теоретичне, порівняльно-історичне й типологічне дослідження біографічних елементів творчості письменника у міжлітературному просторі на зламі століть збагачує українське літературознавство знаннями про традиційне й новаторське в літературі, про особливості сприйняття європейського та культурного процесу.

Автобіографічний досвід Кусьневича відображений у його повістях. Їх автор намагається відшукати сенс власного життя і зрозуміти самого себе. Автор усвідомлює, що його доля залежить від біологічних чинників, але також і від політичних та суспільних. Ф. Лежен пише, що «(...)автобіографії є твердинями особистостей. Вони не є предметами естетичного споживання, а суспільними засобами міжлюдського порозуміння. Це порозуміння має декілька вимірів: естетичний, чуттєвий, референційний. Автобіографія створена для того, щоб передати універсум вартостей, вразливість світу, невідомий досвід – і це в рамках особистих відносин, які є справжніми та невиваданими» [11;41].

Найчастіше дослідження творчості Кусьневича закінчуються своєрідним «висновком», що письменник не вписується в основні канони, є окремим та суперечливим, а часом навіть контрверсійним. Наприклад, Ян Блонський називає Анджея Кусьневича – «особливим письменником» [1;17]. Можливо, у цій назві містяться суперечливі почуття, що пов'язані з самою творчістю цього автора чи з його особою, а також з тим, що вже понад п'ятдесят років літературознавці не знайшли відповідної для неї однозначної форми. Дослідник звертає увагу на біографію письменника, а також вважає, що письменник сам шукав ситуацій та обставин, в яких могла проявитись його особливість. Гражина Щесьняк своє інтерв'ю з письменником не випадково розпочала саме такими словами: «Вашу біографію можна розділити поміж кількома літературними героями зі скандальними біографіями» [13;5]. Письменник став свідком трагічних та складних історичних подій ХХ століття, а все його життя було насичене яскравими та суперечливими фактами.

Анджей Кусьневич народився 30 листопада 1904 року в селі Ковениці, що за Самбором, Львівської області. Місце народження письменника – це територія пограниччя, де разом проживали кілька народів – українці, поляки, німці, євреї. Можливо, саме ці події, досвід інших культур, що закарбувалися у дитячій уяві і вплинули на подальшу творчість А. Кусьневича. Хоч він і народився та виріс у ХХ столітті, його буденність проходила в атмосфері кінця ХІХ століття. Письменник походить з родини, яка протягом кількох поколінь жила на Поділлі. Його батько був землевласником. У сім'ї шанували пам'ять попередніх поколінь, пам'ятали про французьке походження матері. Дідусь А. Кусьневича був послом австрійського парламенту, а дядьки займали високі посади у австро-угорській армії. Своє дитинство майбутній письменник провів не тільки у Галичині, а також у Відні. Освіту розпочав від типового домашнього виховання, пізніше навчався у Граці, Закопаному, Хирові, Самборі та у Львові. Брав участь у автоперегонах у Польщі та по Європі. Багато подорожував, бував у Марокко, Алжирі, Іспанії. Юридичну та політичну освіту здобув у Кракові. Працював у дипломатичній службі за кордоном – спочатку в Ужгороді, а після 1939 року у Франції. Під час війни був ув'язнений. Після війни спочатку продовжував працювати у Франції, як секретар консульства у Тулузі, потім консулом у Страсбурзі та Парижі. У січні 1950 року повертається до Польщі, пояснюючи такий вчинок почуттям честі та туги за краєм. Марія Деллапері у своїх дослідженнях пише про це:

«повернення для нього було справою честі людини, яка не перевищує довіри навіть тих, ким насправді душі гордує» [2;155].

Сам Кусьневич також коментує свій вчинок:

«... справа в тому, що я дуже сумував за краєм... я мав ще якісь сумніви і «довоєнні застереження»: як так раптом залишитися і не виправдати чієїсь довіри» [13;27-28].

Нелегко було А. Кусьневичу діяти в нових реаліях, тому й не вдалося йому уникнути заплутаної політичної ситуації країни. Письменник працював у різних видавництвах, на радіо, писав короткі полеміки. В цей час і почалася його літературна творчість. Особлива доля письменника та його життєві рішення до сьогоденного дня будять поміж дослідниками суперечки на тему літературної вартості творів та моральної оцінки їх автора. Нас, як літературознавців, цікавитиме біографія письменника лише в тій мірі, в якій вона має вплив на прочитання його творів. Тому ми торкатимемося лише тих фактів, які відомі широкому колу читачів і які сам автор наводить у своїх численних інтерв'ю

та спогадах. Саме вони дозволяють нам визнати деякі твори письменника як автобіографічні. Під кінець життя письменника у його інтерв'ю з'являється також інформація про його відразу до політики і її деструктивний вплив на людей. У його творчості часто з'являється тема продажності злу, політичні перипетії героїв, зрада самого себе і свого найближчого оточення. Здається, що ця проблема стосувалася письменника особисто, а також стала мотивом, який переходить з однієї повісті в іншу. Дивлячись на історію людства з перспективи особистості, автор сконцентровується не стільки на розповіді про окремі явища, скільки на тому, який вигляд набирають події у свідомості людини. Єжи Яжембський, один із дослідників творчості А. Кусьневича, так це коментує:

«Насправді повісті Кусьневича не тільки описують певні події – описують тільки певні свідомості, в яких події так чи інакше відбиваються, поєднуються в причинно-наслідковій зв'язки, накладаються взаємно на себе» [5;229]. Захоплюючись історією, письменник особливу увагу зосереджував на її закамарки, теми, які дослідники старалися оминати, вважаючи їх неморальними чи не гідними уваги. Ян Блонський у своїй розвідці згадує:

«Кусьневич любить вісімнадцяте століття, лібертинізм в думках та звичаях, вигідність та цинізм у політиці, а найбільше відсутність межі і суспільну різnorodність. Адже ж відмінність, різnorodність стимулює бажання і дозволяє втілюватись щоразу в нові ролі...» [1;14].

Цікавими є не тільки герої повістей Кусьневича, а також і наратори. Вони відрізняються один від одного, є незалежними і стоять вище від того що пересічне. У згаданій вище розвідці Я. Блонського згадується наступне – А. Кусьневича цікавлять виключно люди, що «почуваються, як риба у воді в аурі розкладу, але не втрачають при цьому своєї особистої автономії», а сам історичний процес відходить на останній план.

«... це людська особливість, а не тягар чи незвичайність історичних подій формують думки та поведінку його героїв. Це, звичайно, не означає, що Кусьневич не цікавиться суспільствами, швидше цікавиться особистостями. Але, насправді, його цікавив він сам ... за посередництвом своїх чисельних двійників». [1;16].

Творчість Анджея Кусьневича важко класифікувати за одним лише критерієм. Хоча він і народився ще перед другою світовою війною, літературну творчість розпочав, коли всі його ровесники (наприклад, Гомбровіч чи Віткаці), досягли певного рівня та визнання. У зрілій прозі Кусьневича стають помітними деякі риси його сучасників. Беата Казімерчик звертає увагу, що дебютна повість «Корупція» за проблематикою схожа до «Транс Атлантику» Гомбровіча [7;48], а повість «Дорогою в Коринф» дослідники творчості Кусьневича одноставно визнають авангардною, де автор скористався цитатою, взятою у Станіслава Ігнація Віткевича, яка яскраво демонструє тематику творчості письменника.

«(...) часом якийсь дуже дивний факт відкриває шматок чогось під маскою. Але ми не можемо навіть бути впевненими в цьому, чи це обличчя, чи зовсім щось інше» [10;51]

Мотиви, які відомі читачеві з творчості попередників Кусьневича, набувають зовсім інших рис та стають імпульсом до власних пошуків. За датою народження письменника, Ян Томковскі зарахував його до «покоління 56». Казімеж Вика пишучи рецензію на дебютний поетичний том невідомого тоді автора, засумнівався над тим, чи це справді дебют, чи «підсумок довгого власного досвіду» [15;21]

Досить швидко, як і прозу так і поезію, стали зараховувати до літератури пограниччя, а Кусьневича називати «сучасним представником української школи» [8;320]. Характеристичним явищем для цієї літератури було детальне та скрупульозне описування галицького минулого часів Австро-Угорщини та ідеалізація спогадів. Важливу і невід'ємну роль в «літературі пограниччя» відіграють саме біографічні моменти. Тематика зниклого світу часів дитинства переростає у важливу для сучасників європейської літератури «тему пам'яті та ностальгії» [16]. У працях Болеслава Гадачека можна знайти думки про роль «кресових автобіографізмів» у творчості письменників пограниччя, який вважає, що походження з території Кресів і примусове залишення цієї «малої Вітчизни» – це два основні рушійні факти їх творчості. Він також вважає, що письменники пограниччя через власні біографії найкраще показували світ Кресів, його історію, красу та особливість культури і тільки через біографії її творців можна інтерпретувати їх повісті.

«Фактичний та видозмінений автобіографізм формує основні течії та тенденції літератури Кресів, особливо після 1918 року. Моделює різні літературні форми, високої художньої вартості твори, пересічні чи графоманські. А всі вони разом взяті ніби створюють разом одну збірну багатоаспектну автобіографію людей з Кресів, яка сконструйована з автобіографічних та документальних елементів винесених з того світу» [4; 21]

Тут також варто згадати поняття так званого «автобіографічного пакту», який письменники «підписали» зі своїми героями та нараторами. Вони схожі між собою, їм однаково присутня внутрішня розірваність і пошуки власної ідентичності, ностальгія та спогади. Про таку заангажованість досвіду реального автора з художнім вимислом, який присутній у характерах його героїв писав Ф.Лежен. запропонований ним «автобіографічний пакт» мав би становити гарантію літературної достовірності у художньому творі, а факти взяті з можливого автобіографічного досвіду повинні сприйматися виключно як літературна фікція та не є джерелом інформації про реальні події з життя їхнього автора [11]

Тільки за одним біографічним критерієм важко класифікувати літературу письменників пограниччя. Про це також згадує Е. Касперський, вказуючи, що не всі письменники, яких традиційно ми називаємо «письменниками пограниччя» народилися на цих землях. Це також ті письменники, які пишуть про Креси.

Тому біографічний критерій при цьому не може бути визначальним.

«Літературний біографізм використовує біографію як характерну форму художнього висловлювання і визначену рамками літературної традиції модель людини. Літературна біографія – це прерогатива вимислу та випадковості; норми відповідності дійсності та фактам, що подаються, не є тут обов'язковими» [6;31]

Останні дослідження наративної ідентичності скеровують науковців на поле простору літературної фікції, відмежовуючи від попередньої сферу реальності. При цьому межа, яка розділяє реальність та фікцію, стає практично невидимо. Поняття «силептичного суб'єкта», запропоноване Р. Ничем, розкриває концепцію за якою можливе подвійне функціонування реального і нереального суб'єкта. Доводить, що кожна записана біографія є тільки наближенням до авторського «я», яке може бути або не бути собою. [12; 40-51]

Не всі повісті Анджея Кусьневича можна зарахувати до так званої «літератури пограниччя». Сам автор пише про це так:

« (...) народившись у Галичині, я написав кілька книжок, пов'язаних з долею колишньої монархії Габсбургів: особливо «Король Обидвох Сицилій», а після схожої тематики ще в кількох книгах, приклеїлась до мене така характеристика, адже ж я писав разом з тим ще й на тематику французьку, наприклад, «Вітраж» (...) Не вся моя творчість є так міцно пов'язана з Австрією. Проте критики та рецензенти більше уваги звернули на ці австрійські мотиви (...)» [13;23]

Та все таки простір Галичини та автобіографічний характер інтерпретації творчості залишається визначальним для повістей Кусьневича цього ряду – «Дорогою в Коринф», «Король Обидвох Сицилій», «Зони», «Моя історія літератури», «Знаки зодіаку», «Суміш традицій», «Навернення», «Стан невагомості», «Третє королівство».

У своїй науковій розвідці, присвяченій творчості Анджея Кусьневича, Барбара Казімерчик також звертає увагу на автобіографічний характер повістей письменника та звертає увагу на:

«(...) автопортрет сучасної людини, в житті якої Мистецтво, Культура далі виконують важливу функцію, а навіть інтимну, бо через неї в самому акті створення, пробує вона відшукати трансцендентний спосіб, а також підтвердження почуття власної особисті ідентичності у не надто прихильному їй світі» [7; 50]

Повісті Кусьневича, сюжет яких відбувається на території колишньої Австро-Угорщини, можна також аналізувати під кутом регіональної центральноєвропейської проблематики. Світ повістей письменника залюднений українцями, поляками, німцями, євреями, вірменами, циганами чехами. Автор підкреслює їх мирне співіснування та взаємне збагачення культури, наголошуючи на тому, що кожен, хто виріс на тих землях в рази багатший в культурному сенсі від тих, хто жив десь на інших землях. Мова цих людей своєрідна – це так звана суміш мов всіх національностей, які проживали на цих землях. На сторінках повістей автор сам наголошує, що світ про який він пише переповнений реальними деталями, а водночас вигаданий, а часто просто вимріяний. Один з нараторів Кусьневича в повісті «Дорогою в Коринф» каже:

«Я ніс у собі цей власний незмінний світ героїв, форм, запахів і звуків, врятований, без будь якого старання з моєї сторони, (це відбувалося само собою, часто дошкуляло, немов наперекір мені), винесений із забуття, що завжди було поряд, перепліталось з фантазією і заповнювало всі прогалини, яких нема, яких ніколи не було» [10;.53]

Або у «Наверненні»:

Нелегко авторові «(...) зайти, повернутися, втиснутися у власну шкіру з попередніх років, нічого не загубивши, а одночасно при цьому бути тим, ким ти вже став після стількох минулих років» [9; 68]

Загалом, на думку дослідниці творчості А. Кусьневича Е. Дутки, у центрі уваги письменника знаходиться екзистенціальна проблематика виражена у діалогічній реляції з «іншим»:

«Письменство «галицького аутсайдера» прямує до рефлексії на тему людини, до пізнання себе через культуру, через «іншого» [3; 36].

Висновуючи, можемо сказати, що простір колишньої Галичини, як території співіснування різноманітних культур і традицій, а також спільна історія, де зіставляється власна пам'ять про події одних героїв з пам'яттю інших, а також інтертекстуальне значення повістей, завдяки якому автор веде діалог з іншими літературними творами – все

це складається на те, що саме завдяки біографічним моментам на сторінках повістей ми бачимо не тільки географію «місьць пам'яті», а й спостерігаємо за самим процесом відтворення живої багатогранної культури мешканців тих територій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Błoński Jan. Kuśniewicz – pisarz osobliwy/ Jan Błoński// Mieszaniny /– W.: Wydawnictwo Literackie, 2001. – 88s. – ISBN 83-08-03168-4.
2. Delaperriere Maria. Dialog z dystansu/Maria Delaperriere. – Kraków: Universitas, 1998. – 277s. – ISBN 83-7052-861-9
3. Dutka Elżbieta. Okolice nir tylko geograficzne/Elżbieta Dutka. – Katowice:WUŚ, 2008. – 360s. – ISBN 978-83-226-1713-7.
4. Hadaczek Bolesław. Kresy w literaturze polskiej/Bolesław Hadaczek. – Gorzów Wlkp.:WOM,1999. – 300s. – ISBN 83-86710-41-1
5. Jarzębski Jerzy. Powieść jako autokreacja/Jerzy Jarzębski. – Kraków – Wrocław: Wydawnictwo Literackie, 1984. – 437s. – ISBN 83-08012-29-9
6. Kasperski Edward.Kresy i pogranicza/E. Kasperski, E.Czaplejewicz. – Warszawa:DiG, 1996. – 183s. – ISBN 83-85490-63-9
7. Kazimierczyk Beata. Wskreszanie umarłych królestw/Beata Kazimierczyk. – Kraków: Wydawnictwo Litetrackie, 1982. – 272 s. – ISBN 83-08007-45-7
8. Kowalczyk A. St. Stepowa Hellada/Andrzej Stanisław Kowalczyk. – Wrocław: Towarzystwo Przyjaciół Polonistyki Wrocławskiej, 1997.- 356s. – ISBN.
9. Kuśniewicz Andrzej. Nawrócenie Andrzej Kusniewicz. – Kraków: Wydawnictwo Literackie, 1987. – 216 s. – ISBN 83-08017-32-0.
10. Kuśniewicz Andrzej. W drodze do Koryntu/Andrzej Kusniewicz. – Kraków: Wydawnictwo Literackie, 1977. – 276 s. – ISBN.
11. Lejeunne Ph.Pakt autobiograficzny/Philip Lejeunne/przeł.A.Łabuda//Teksty Drugie. – 1975.- nr5. – s. 31-49.
12. Nycz Ryszard. Sylwy współczesne problem konstrukcji tekstu/Ryszard Nycz. – Wrocław: PAN, 1984. – 154s. – ISBN 83-04017-24-5
13. Szcześniak Grażyna. Puzzle pamięci/Grażyna Szcześniak. – Kraków: Eureka, 1992. – 85 s. – ISBN.
14. Tomkowski Jan. Pokolenie Gombrowicza: narodziny powieści XX wieku w Polsce/Jan Tomkowski. – Warszawa: Czytelnik, 2001. – 191 s. – ISBN 83-07028-38-8
15. Wyka Kazimierz. Rzecz wyobraźni/Kazimierz Wyka. – Warszawa: Wydawnictwo Literackie, 1997. – 635 s. – ISBN 83-08027-01-6
16. Zaleski Marek. Formy pamięci/Marek Zaleski. – Warszawa : Słowo,2004. – 241s. – ISBN 97-8838-9405-97-5